

COMOARA DE LA SÂNNICOLAU MARE (CÂTEVA PRECIZĂRI UTILE)

Preot prof. dr. Vasile V. Muntean

THE TREASURE AT SÂNNICOLAU MARE. SOME USEFUL SPECIFICATIONS

Abstract : Plenty of things were written about this valuable thesaurus of 1799 in Vienna. Within these lines, we will try to bring about some rectifications, particularly concerning two inscriptions on three containers, which were read differently throughout time.

Keywords: Thesaurus, Inscriptions, Treasure, Sannicolau Mare, differently

Despre acest valoros tezaur, din anul 1799 la Viena, s-a scris extrem de mult¹. În rândurile de față vom căuta să aducem unele îndreptări mai ales în privința a două inscripții de pe trei recipiente, care au fost citite diferit de-a lungul timpului. Întâi, însă, să facem unele rectificări referitoare la anumite personaje.

Negustorul Nacu - care a aflat de descoperirea aceluia țăran sârb Vuin și a comunicat-o mai departe - nu a fost grec de neam², ci aromân. Mai mult, cele două nume inscripționate pe vasul nr. 21 (din Catalog) nu se cheamă *Voilă* și *Vataul*³, ci *Builă/Boilă* și *Butaul*. Apoi, dintre multele și interesantele descifrări ale textelor amintite mai sus, vom reține pe cele mai plauzibile sau sigure. Înainte de a detalia unele aspecte, se cuvine a reda prezentarea sintetică a comorii de care vorbim, din noul tratat academic de *Istoria Românilor*: e vorba de 23 recipiente din metal nobil, cântărind aproape 1 kg, obiecte care posedă o foarte bogată ornamentație zoomorfă, vegetală și geometrică, simboluri creștine și două inscripții în limbile elină și turcică. Unele piese dezvăluie

¹ Să notăm, bunăoară, cartea scrisă de László Gy. și Rácz I., *A Nagyszentmiklósi kincs*², Budapesta 1986, și alta semnată de R. Florescu și I. Miclea, *Tezaure transilvane la Kunsthistorisches Museum din Viena*, București 1979, pp. 57-81 (text, plus ilustrația aferentă). Internetul înșiră o serie întreagă de materiale privind tema noastră.

² R. Florescu – I. Miclea, *op. cit.*, p. 57.

³ *Istoria Românilor*, III, Ed. Academiei, București 2001, pp. 81, 100, 221 și 238.

ecouri ale Orientului (Apropiat și Îndepărtat), chiar și tradiții locale⁴, iar toate exprimă o adevărată sinteză culturală, caracteristică acestei regiuni bănațene în care, înainte și după anul 1000, alogenii (între ei și exponenți ai Apusului) au intrat în contact cu românii băștinași, elementul etnic majoritar⁵.

După toate probabilitățile, piesa menționată *supra*, cu nr. 21, datează din epoca iconoclastă (secolele VIII-IX)⁶, având inscripția cu caractere grecești și într-o limbă *türk* (limba inscripțiilor de la Orhon-Mongolia, din sec. VI)⁷. Cele mai bune tălmăciri le-au dat vestitul turcolog danez V. Thomsen și specialistul ungar Gy. Németh (cu mici deosebiri), ambii precizând că avem de-a face cu o cupă de băut, terminată sau făcută de jupanul Boilă, căreia jupanul Butaul i-a adăugat toarta sau a adaptat-o spre a fi atârnată⁸. La mijloc vasul are o cruce bizantină stilizată. De reținut faptul că antroponimele Boilă și Butaul au supraviețuit în Sănnicolau-Mare, cum arată un manual din 1957⁹; recent, în 2016, un tânăr pe nume Dan de la Sănnicolau a mărturisit pe internet că face parte din familia Boilă. În subsidiar, un lingvist timișorean a descoperit prezența numelui Boilă și pe valea inferioară a Târnavelor¹⁰. Nu mai indicăm celelalte tâlcuiri apărute fie în volume, fie în articole speciale, majoritatea neobișnuite, noi având încredere în aprecierile reputatului turcolog român (și orientalist totodată) Aurel Decei care a fost de acord cu traducerea celor doi învățați străini pomeniți adineauri. În legătură tot cu *Builă/Boilă* (din termenul turcic *boila* ce semnifică *nobil*) s-a adus în discuție și modelul bizantin *Boilas*¹¹ din care provine - probabil - și slavo-românul *boier*¹².

Pe bazinul cu cataramă 9 (și 10, similar bazinului nr. 9) ne întâmpină crucea ortodoxă, bizantină, și o inscripție elină care – până în 1986¹³ – avusese parte de soluții „fantastice”, după expresia celui mai competent elenist al nostru, regretatul academician Alexandru Elian. În acel an, aceste traduceri ireale le-am prezentat dascălului meu; ele s-au datorat și unei lecturi eronate a

⁴ R. Theodorescu (în *Bizanț, Balcani, Occident la începuturile culturii medievale românești (secolele X-XIV)*), București 1974, p. 122) afirmă că e posibil ca unele piese să fi fost lucrate local.

⁵ *Istoria Românilor* (cit.), p. 305.

⁶ R. Florescu – I. Miclea, *op. cit.*, p. 79.

⁷ A. Decei, *Relații româno-orientale*, București 1978, p. 55 și n. 1.

⁸ *Ibidem*. Vezi și Gy. Moravcsik, *Byzantinoturcica*, II, Berlin 1958, p. 18. Cunoscutul bizantinist maghiar a reproduș tâlcuirile celor doi învățați menționați, plus traducerea savantului bulgar N. Mavrodinov: „*Bouila Zoapan fit (faire) le bassin; Boutaoul Zoapan accrocha pour (servir à) boire ce bassin*”. *Tratatul academic de Istoria Românilor*², III, București 2010, p. 56, încă așteaptă o ... „descifrare certă”.

⁹ Gh. Moiescu, Șt. Lupșa, Al. Filipescu, *Istoria Bisericii române*, I, București 1957, p. 116.

¹⁰ V. Frățilă, *Contribuții lingvistice*, Timișoara 1993, pp. 145 și 147.

¹¹ *The Oxford Dictionary of Byzantium* (ed. Al. Kazhdan et alii), I, New York-Oxford 1991, p. 302.

¹² A. Decei, *op. cit.*, p. 55, n. 2. Am adăugat termenul *probabil*, întrucât există și alte etimologizări relative la „boier”.

¹³ V. Muntean, *Miscellanea. Studii, articole, note și corespondență*, Sibiu 2017, p. 209.

inscripției respective¹⁴. Iată cum a citit-o și cum a redat-o în românește discipolul lui Nicolae Iorga: ΔΕΑ[=ΔΙΑ] ΥΔΑΤΟC ΑΝΑΠΛΥΣΟΝ Α<ΥΤ>ΟΝ ΕΙC ΠΗΤΟΝ[=ΠΕΙΤΟΝ] ΟΜΑΥΛΟΝ - „Cu apă curățește-l pre el [pe disc] în pâ râul [sacru] învecinat”¹⁵. Fostul meu profesor de Bizantinologie a mai precizat că *Reitoi* și *Reita* sunt numele a două pâ râie de apă sacră pe drumul de la Atena la Eleusis. De asemenea a mai specificat faptul că – în privința vechimii – inscripția gravată pe obiectele în cauză nu poate fi mai nouă de veacul XI. În cuvântul *OMAYLON* se folosește pentru sunetul *l* forma arhaică *L* și nu *Λ*. Acest *L* (de veche origine latină) dispare însă din inscripțiile ulterioare. Profesorul de pioasă memorie Al. Elian mai spunea atunci că nu știe „dacă s-a identificat lăcașul căruia îi fusese dăruit discul și – în acest caz – dacă s-ar putea preciza despre ce pâ râu (sau șuvoi) ar fi vorba”¹⁶. Putem să ne gândim la *Morisena*/Mureșeana (Cenadul de azi; nu departe de locul descoperii tezaurului), mănăstire ctitorită în 1003 și populată cu „călugări greci” de către voievodul bănățean Ahtum/Ohtum, după ce acesta s-a botezat „după ritul grecilor” în Vidinul cucerit de Vasile al II-lea Bulgaroctonul, actul constituind un omagiu bazileului de la Constantinopol.

E posibil ca această foarte prețioasă comoară să fi aparținut renumitului cărmuitor din Banat¹⁷ (vasal al Bizanțului) și să fi fost ascunsă după înfrângerea lui – prin trădare – de către regele Ștefan al maghiarilor.

Înainte de a încheia, să ne fie permis a oferi unele sugestii. La „Kunsthistorisches Museum” din Viena ar fi corect să apară – în sala expozițională – locul aflării comorii astfel: *Sănnicolau Mare –România*, și nu *Nagyszentmiklós*. Pe urmă, partea română (fie din Banat, fie din București) ar putea să trateze cu partea austriacă, pentru a se copia cel puțin piesele pe care le-am amintit în acest articol. Normal ar fi ca Viena să restituie României întregul tezaur (și așa incomplet), căci s-a descoperit pe pământ românesc, deși ținutul bănățean era în acel timp sub dominație străină, iar Viena să-și confecționeze o copie fidelă; ar fi – dacă s-ar împlini acest deziderat - o repaerație justificată, o judecată dreaptă a Istoriei.

¹⁴ De exemplu, R. Florescu – I. Miclea, *op. cit.*, p. 76.

¹⁵ Regretatul Prof. Petre Năsturel credea că trebuie să înțelegem „spală-l (pe neofit)”, adică pe noul creștin, botezat în (cu) apa râului din vecinătate; cf. V. Muntean, *Miscellanea...*, p. 223.

¹⁶ V. Muntean, *Contribuții la istoria Banatului*, Timișoara 1990, p. 67. Cu privire la traducerea Profesorului Al. Elian care m-a încredințat în anul 1986 că „asupra descifrării poți avea deplină siguranță”, vedem că *Istoria Românilor*², III (cit.), p. 56, nu cunoaște nici ea – deși avea posibilitatea - contribuția fundamentală a dascălului meu în această problemă. Tocmai vol. IV din ed. I, al acestui tratat academic (p. 269), indică lucrarea ce am publicat-o în 1990.

¹⁷ Székely G., *La Hongrie et Byzance aux X-XII siècles*, „Acta Hungarica”, nr. 3-4/1967, p. 292. De notat că cele două reproduceri le-am preluat de pe Internet.